

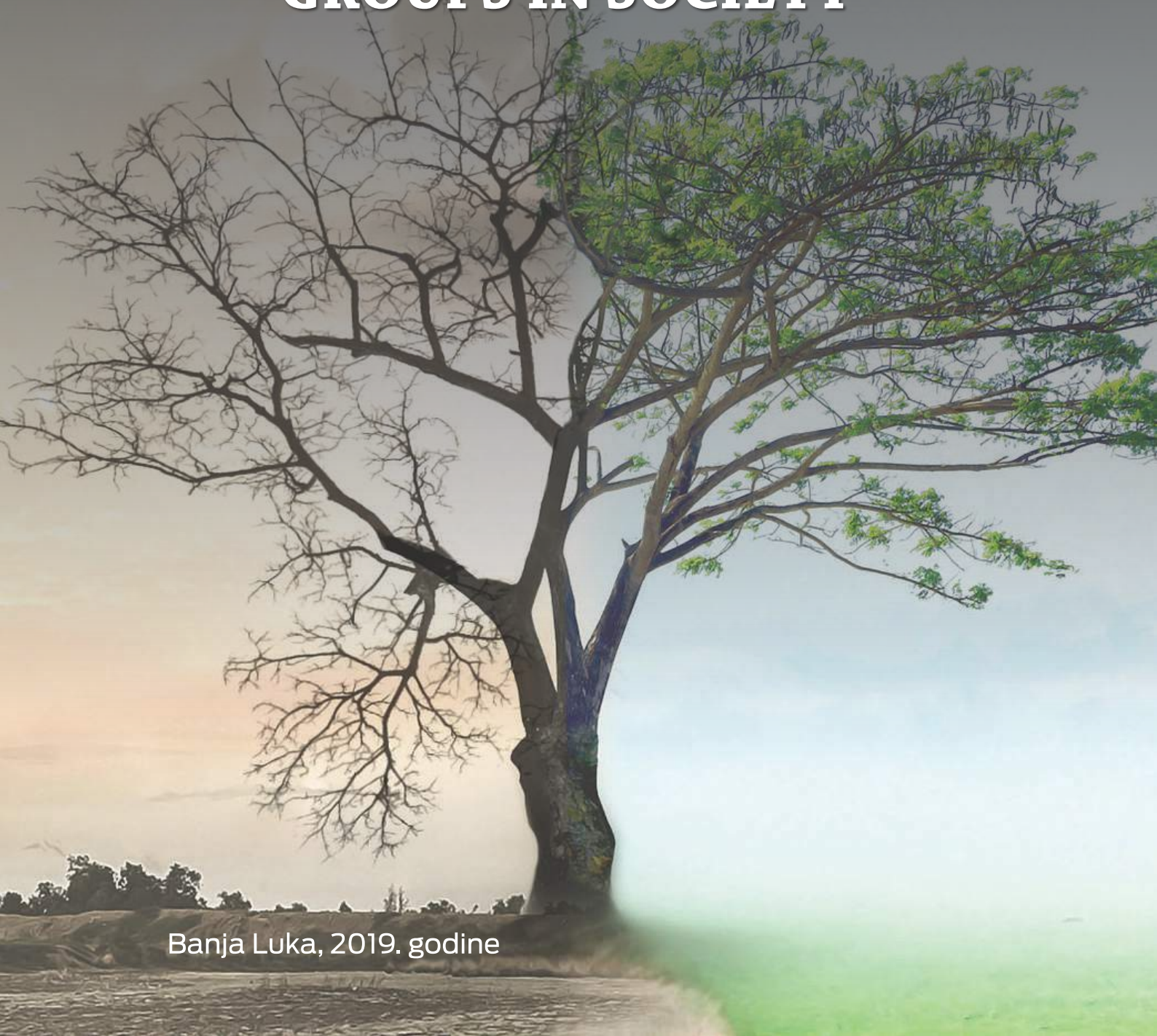
ISSN 2566-3224

POLOŽAJ MARGINALIZOVANIH GRUPA U DRUŠTVU

ZBORNİK RADOVA

POSITION OF MARGINALIZED GROUPS IN SOCIETY

Banja Luka, 2019. godine

**ČETVRTA MEĐUNARODNA NAUČNA KONFERENCIJA
DRUŠTVENE DEVIJACIJE**

**POLOŽAJ MARGINALIZOVANIH GRUPA U DRUŠTVU
ZBORNİK RADOVA
THE POSITION OF MARGINALIZED GROUPS IN SOCIETY**

Banja Luka, 2019. godine

Izdavač:

**Centar modernih znanja, Banja Luka
Resursni centar za specijalnu edukaciju, Beograd**

**Glavni i odgovorni urednik:
Prof.dr Nebojša Macanović**

Urednici:

**Prof. dr Jagoda Petrović
*Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Banjoj Luci***

**Prof.dr Goran Jovanić
*Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerzitet u Beogradu***

Naučni odbor:

Akademik prof.dr Miodrag Simović (Banja Luka–BiH), prof.dr Vanda Hajkova (Prague-Czech Republic), prof.dr Milenko Kundačina (Mostar-BiH), prof.dr Aleksandar Jugović (Beograd – Srbija), prof.dr Jasminka Zloković (Rijeka-Hrvatska), prof.dr David Ferenc (Pécs-Hungary), prof.dr Velimir Rakočević (Podgorica – Crna Gora), prof.dr Snežana Mojsoska (Skopje-Makedonija), prof.dr Oliver Bačanović (Skopje-Makedonija), prof.dr Dragana Bašić (Banja Luka-BiH), prof.dr Goran Nedović (Beograd-Srbija), prof.dr Goran Jovanić (Beograd-Srbija), prof.dr Goran Bašić (Växjö-Švedska), doc.dr Nada Šakotić (Nikšić-Crna Gora), doc.dr Andreja Hočevar (Ljubljana-Slovenija).

Recezentски odbor:

Prof.dr Jagoda Petrović (Banja Luka-BiH), prof.dr Refik Čatić (Zenica-BiH), prof.dr Vladimir Stojanović (Banja Luka-BiH), prof.dr Tatjana Gerginova (Skopje-Makedonija), doc.dr Mirjana Đorđević (Beograd-Srbija), prof.dr Vanda Hajkova (Prague-Czech Republic), prof.dr Petar Rajčević (K. Mitrovica-Srbija), prof.dr Veselin Mićanović (Nikšić-Crna Gora), prof.dr Goran Bašić (Växjö-Švedska), doc.dr Nada Šakotić (Nikšić-Crna Gora), doc.dr Andreja Hočevar (Ljubljana-Slovenija), doc.dr Nikolina Grbić-Pavlović (Banja Luka-BiH), prof.dr Husein Ljeljak (Mostar-BiH), doc.dr Slobodan Simić (Banja Luka-BiH), prof.dr Goran Nedović (Beograd-Srbija), prof.dr Muhamed Omerović (Tuzla-BiH), prof.dr Dragana Bašić (Banja Luka-BiH), doc.dr Kristina Bobrek Macanović (Banja Luka – BiH), prof.dr Goran Jovanić (Beograd-Srbija), doc.dr Vildana Pleh (Sarajevo- BiH), prof.dr Jasminka Zloković (Rijeka-Hrvatska), prof.dr Gordan Radić (Mostar – BiH), prof.dr Nebojša Macanović (Banja Luka-BiH).

**Lektor i korektor:
Kristina Bobrek Macanović**

**Tehnička priprema:
Danijel Jović**

**Štampa:
Markos**

**Za štampariju:
Igor Jakovljević**

**Tiraž:
200**

POLOŽAJ LEZBEJKI U SRBIJI⁴⁵⁰

*Dr Zorica Mršević, naučna savetnica
Institut društvenih nauka Beograd⁴⁵¹*

Apstrakt: Analiza položaja lezbejki polazi od opšteg položaja žena preko položaja LGBTI populacije u celini do specifičnosti lezbejske egzistencije. Najvidljiviji podatak o položaju lezbejki u Srbiji je činjenica da je Srbija kao prva zemlja u regionu, i jedna od retkih u Evropi i svetu, dobila u junu 2017. godine otvoreno istopolno orijentisanu premijerku. Postoje većinski izražena mišljenja LGBTI osoba, njihovih prijatelja i srodnika o tome da je ta okolnost pozitivno uticala na poboljšanje položaja lezbejki kao i opšte LGBTI populacije, mada ima i drugačijih stavova. Gotovo nimalo umanjena su sva tri osnovna problema koji već godinama karakterišu položaj lezbejki u Srbiji: ugroženost lične bezbednosti usled pojava nesankcionisanog lezbofobičnog nasilja, tolerisan lezbofobičan govor mržnje u javnom diskursu i nepostojanje mogućnosti zasnivanja zakonski regulisanog partnerstva i porodičnih odnosa. Lezbejke dele u najvećem broju slučajeva iste probleme, omalovažavanja, diskriminaciju, pretnje, zastrašivanje, napade i verbalne i fizičke, ali i promene na bolje, kao i cela LGBTI populacija. Lezbejke takođe dele i zajednički opšti položaj žena pa ih takođe pogađaju tipično ženski problemi, mizoginija i na njoj zasnovano nasilje i diskriminacija. Izostanak primene većine relevantnih odredaba Vladine Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije i Akcionog plana za njenu primenu od 2014. do 2018.g. neposredni je praktičan uzrok postojanja sva pomenuta tri problema. Suštinski uzrok je kontinuirano postojanje diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije kao deo svakodnevnog života LGBTI osoba u Srbiji, gde ta populacija i dalje spada među najdiskriminisanije grupe. Nalazi u ovom tekstu su zasnovani na akademskim izvorima, izveštajima nezavisnih institucija, Zaštitnika građana i Poverenice za zaštitu ravnopravnosti, nevladinih organizacija koje se specifično bave problemima ljudskih prava LGBTI populacije, kao i relevantnim odlukama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.

Ključne reči: lezbofobično nasilje, govor mržnje, istopolna partnerstva, opšti položaj LGBTI populacije, izveštaji nezavisnih institucija

UVOD

Analiza položaja lezbejki polazi od opšteg položaja žena uz određene specifičnosti (Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2015).⁴⁵² „Trebalo imati u vidu, kao i kod drugih manjinskih grupa, da je položaj žena drugačije seksualne orijentacije i rodnog identiteta složeniji i da su one u većem riziku od nasilja i diskriminacije od muškaraca. Brojni su problemi sa kojima se susreću, od nevidljivosti u javnom životu, preko visokog rizika od nasilja i zločina iz mržnje, sekundarne viktimizacije prilikom traženja zaštite, uznemiravanja na radnom mestu nakon otkrivanja seksualne orijentacije, sve do nedostataka u pravnom okviru (npr. nemogućnost registrovanja istopolnih partnerstava, nepostojanje propisa kojima se uređuje položaj transpolnih osoba.”

⁴⁵⁰ Ovaj tekst je nastao kao deo projekta: „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup“, na kome je autorka angažovana, a koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj, br. III 47010. Projekat implementira Institut društvenih nauka u Beogradu.

⁴⁵¹ zmrsevic@idn.org.rs zorica.mrsevic@gmail.com

⁴⁵² Poseban izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za prvih 5 godina mandata, koji sumira stanje ženskih ljudskih prava i aktivnosti. U izveštaju su prepoznate i žene drugačije seksualne orijentacije i rodnog identiteta i ukazano je na njihov položaj.

Položaj lezbejki nužno je sagledati u okvirima položaja LGBTI⁴⁵³ populacije. U pogledu svakodnevnog života u Srbiji, ta populacija spada među najdiskriminisanije grupe (Labris, 2017: 5). Činjenica je da lezbejke dele u najvećem broju slučajeva sve iste probleme, omalovažavanja, diskriminaciju, napade i verbalne i fizičke, ali i poboljšanja i kretanja na bolje, kao i cela LGBTI populacija. Ali treba svakako napomenuti da je položaj svake marginalizovane grupe žena, pa i lezbejki, redovno složeniji od muških pripadnika iste grupe zbog prisustva i opšte društvene mizoginije i diskriminacije žena, ali i unutargrupne diskriminacije, kao faktora koji uslovljava pojavu ženske višestruke diskriminacije.

PERMANENTNO POSTOJEĆI NEDOSTACI

U izveštajima koje je Zaštitnik građana uputio organima i ugovornim telima Ujedinjenih nacija ukazano je na permanentno postojeće nedostatke u ostvarivanju i zaštiti prava LGBTI osoba, kao što su nedostatak zakona kojim se uređuju istopolne zajednice; nedostatak zakona kojim se uređuju pravne posledice prilagođavanja (promene) pola i rodnog identiteta; nedostatak pravila ponašanja i sankcije za nosioce javnih funkcija za diskriminatorni i govor mržnje; nedostatak zakona o besplatnoj pravnoj pomoći osobama u osetljivom položaju, posebno ženama, deci, LGBTI osobama i žrtvama nasilja i trgovine ljudima; nedostatak mreže usluga za LGBTI osobe, posebno za mlade i one bez doma; nedostatak obrazovanja dece i mladih o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i o položaju i pravima LGBTI osoba na svim nivoima obrazovanja; nepostojanje nacionalne kampanje za podizanje svesti javnosti o položaju i pravima LGBTI osoba itd (Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2017. godinu).

Istraživanja javnog mnjenja pokazuju da svaki drugi građanin smatra da je homoseksualnost bolest koju treba lečiti, a više od 80% ne želi LGBTI osobe u svojoj porodici. Velika socijalna distanca, široko rasprostranjena homofobija i transfobija izraz su negativnih stereotipa i predrasuda o LGBTI osobama. Pretnje, govor mržnje i otvoreni vidovi nasilja, najčešći su oblici diskriminacije LGBTI osoba (Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2016. godinu: 43 i 44). Analiza rezultata istraživanja javnog mnjenja pokazuje da su visoko na listi najviše diskriminiranih grupa pripadnici seksualnih manjina (16,4%) i da postoje značajne predispozicije da se diskriminacija vrši prema LGBTI osobama. Zabrinjavajuće je da se 49% ispitanih građana slaže se sa tvrdnjom da je homoseksualnost bolest koju treba lečiti, 82% ne želi LGBTI osobe u svojoj porodici. Najveća socijalna distanca postoji prema LGBTI populaciji i osobama koje žive sa HIV-om. 39% ispitanika smatra da su pripadnici LGBTI populacije medijski veoma eksponirani, a jedna četvrtina smatra da društvo ne treba da se bavi njihovim problemima (Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2013. godinu: 84 i 85).

Centar za kvir studije sproveo je početkom 2014. godine istraživanje „Parada ponosa i LGBTI populacija“, koje je pokazalo da nasilje, strah od nasilja i duboko osećanje elementarne nebezbednosti i dalje obeležavaju egzistenciju LGBTI osoba u Srbiji. Ispitanici smatraju da bi primarni ciljevi LGBTI organizacija trebalo da budu zaštita od nasilja, borba za ekonomska i socijalna prava LGBTI osoba i zaštitu od diskriminacije na radnom mestu, SOS telefoni i psihološka pomoć (Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2016 godinu: 43 i 44). LGBTI osobe i aktivisti i dalje se često suočavaju sa govorom mržnje i pretnjama, a u nekim slučajevima i sa fizičkim nasiljem, a ne postoje službeni podaci o broju krivičnih dela motivisanih homofobijom i transfobijom. U ovom izveštaju je navedeno da je potrebna veća politička posvećenost unapređenju kulture poštovanja LGBTI osoba i obezbeđivanju zabrane diskriminacije na poslu, u sektoru zdravstva i u sistemu obrazovanja.

Istraživanje o odnosu policije prema diskriminaciji koje je sproveda Kriminalističko-policajska akademija u 2015. godini, pokazuje da pripadnici policije opšte nadležnosti i saobraćajne policije prepoznaju, između ostalog, pripadnike LGBTI populacije (13%) kao najviše diskriminirane grupe, ali je s druge strane, prema LGBTI osobama (39%) najizraženija socijalna distanca. Iako niži u odnosu na prošlogodišnje stavove pripadnika kriminalističke policije, zabrinjavaju visoki procenti slaganja sa tvrdnjom da je „homoseksualnost bolest koju treba lečiti“ – 47% i „nemam ništa protiv

⁴⁵³ LGBTI označava lezbejke, gejeve, biseksualne, transrodne i interseks (napušten termin hermafroditi) osobe.

homoseksualaca, ali neka oni to rade kod svoje kuće” – 59%. (Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2015 godinu: 61 i 62).

Na nizak nivo bezbednosti LGBTI osoba, bez obzira na njihovu veću prisutnost u javnom prostoru, upućuju i podaci koje je 2017. godine objavilo udruženje „Da se zna!“ u publikaciji *Korak napred, nazad dva – Uloga policije u jačanju prevencije i mehanizama zaštite od zločina iz homofobije i transfobije u Srbiji*. Održavanje Parade ponosa ocenjeno je kao značajan pomak u unapređenju položaja LGBTI osoba. U ovom izveštaju je istaknuta važnost senzibilisanosti policije koja je prva u kontaktu sa osobom koja pretrpi nasilje i/ili diskriminaciju, kao i da je tokom 2017. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova izdalo „Priručnik za rad policije sa LGBTI populacijom“, čime je značajno unapređena i komunikacija, i saradnja sa organizacionim jedinicama MUP-a sa LGBTI zajednicom i organizacijama koje se bave zaštitom prava ove ranjive grupe (Savet za sprovođenje Akcionog plana za poglavlje 23, 2017: 520).

Jedan od uzroka diskriminisanog položaja lezbejki, opterećen svim navedenim izazovima, je i gotovo potpuno odsustvo primene relevantnih odredaba Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije. Do sada nisu realizovane mere predviđene Akcionim planom za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2014. do 2018. godine. Rokovi primene ili su odavno istekli ili je primena bila predviđena da se odvija kontinuirano od usvajanja tog dokumenta. Izrada radnog teksta (modela) Zakona o registrovanim istopolnim zajednicama i otvaranje javne debate u funkciji jačanja svesti kod širokog kruga građana o potrebi zakonskog regulisanja istopolnog partnerstava, bila je zadatak predviđen za MINRZS⁴⁵⁴, a kao učesnici u realizaciji identifikovani su i drugi akteri.⁴⁵⁵ Rok za završetak realizacije je bio četvrti kvartal 2017. Ništa od predviđenog se nije ostvarilo.

JAVNI LEZBO-HOMOFABIČNI INCIDENTNI

Oštra, reklo bi se, prekomerna reakcija ministra u Vladi Srbije Nenada Popovića na hrvatsku gej slikovnicu u regionu, koja je u maju 2018. (samo) predstavljena u Beogradu (ali ne i uvezena, niti namenjena ma kojoj vrsti distribucije). Popović je na Tviteru napisao da „Uvoz te slikovnice iz Hrvatske pod hitno treba zaustaviti!“ Svoj stav je obrazlagao brigom za natalitet i pravom na sopstveno mišljenje i odbio je da se izvini, smatrajući da je u pravu i da samo govori ono što mnogi građani Srbije misle (Latković, 2018). Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, Brankica Janković obavestila je u novembru 2018. javnost da ministar Nenad Popović, ni nakon opomene, u zakonskom roku od 30 dana nije postupio po njenoj preporuci, da se zbog objave na društvenoj mreži izvini pripadnicima LGBTI populacije (Tanjug, 2018). Činjenica da homofobični napadi mogu da dođu, kako iz demokratske opozicije orijentisane, barem na rečima na ljudska prava, tako i iz same Vlade i jasno govore o tome da ni premijerka svojom pozicijom za sada ne predstavlja prepreku homofobiji u javnom diskursu Srbije.

Sledeći javni homofobični napad bio je još brutalniji i bio je usmeren direktno na premijerku. Predsednik Udruženih sindikata Srbije „Sloga“, Željko Veselinović, čiji je sindikat deo Saveza za Srbiju, u septembru 2018. brutalno je izvređao premijerku, Javnost je protestovala, premijerka je odgovorila ali nikakve sankcije nisu usledile (Kurir, 2018).

Uznemirava jasno ispoljena netrpeljivost prema LGBTI osobama od strane učesnika građanskih protesta koji se nekoliko meseci dešavaju u Beogradu, tako da su aktivistkinje i aktivisti za prava LGBTI odustali već u decembru 2018 da im se pridruže, posle nekoliko pokušaja. Došlo je naime, i do njihovog fizičkog odstranjivanja od strane redara, zabrane nošenja zastava duginih boja od strane organizatora, vređanja, pretnji, kao i napada na Info prajd centar (Vice, 2018). Tokom osmomartovske povorke u centru Beograda nekoliko mladića pratilo je i napalo Dragoslavu Barzut i druge aktiviste/kinje organizacije Da se zna, a zatim su je i vređali i pljunuli (Blic, 2019). To sve govori da se lezbejke kao i ostale LGBTI osobe i dalje suočavaju sa odbacivanjem, netolerancijom i nespremnosću nekih građana da prihvate njihovo prisustvo u javnosti.

⁴⁵⁴ Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.

⁴⁵⁵ Ministarstvo pravde, Kancelarija za ljudska i manjinska prava, organizacije civilnog društva i među-narodne organizacije.

POZITIVNE PROMENE

Osnovna pozitivne promene su: održavanje Parade ponosa od 2014. u petogodišnjem kontinuitetu, sve veća otvorenost i sve veće prisustvo u javnom diskursu problema sa kojima se suočava LGBTI populacija, sagledavanje položaja LGBTI zajednice kao pitanje ljudskih prava, kontinuirano postupanje nezavisnih institucija u slučajevima diskriminacije i kršenja ljudskih prava te populacije, kao i sada već dvogodišnje, neometano obavljanje funkcije predsednice Vlade Republike Srbije, otvoreno istopolne orijentacije. U dodatku, nedavno javno objavljeno premijerkino roditeljstvo zasigurno je umanjilo stereotip o navodnoj lezbejskoj nemogućnosti da budu majke (Tanjug, 2019). Sve te promene doprinele su svaka na svoj način, prihvatljivosti ideje da je različitost normalna i kada je manjinska, da se u demokratiji poštuju građanska prava i slobode razičitih i da Srbija može da postoji i sa svim svojim manjinskim „drugima“.

Ključna prva pozitivna promena opšte situacije koju dele i lezbejke, jeste pre svega konačno ostvarenje prava na javno okupljanje, posle čega su postepeno došla i druga poboljšanja. Naime, posle tri godine zabrana⁴⁵⁶, u septembru 2014. godine, organizovana je Nedelja ponosa, koja je završena Paradom ponosa, uz jake mere obezbeđenja. Parade ponosa su organizovane i naredne četiri godine (2015, 2016, 2017. i 2018.) uz prisustvo ličnosti iz javnog i političkog života, inostranih gostiju, aktivistkinja i aktivista ljudskih prava, domaćih i iz regiona, medija. Prajdovi su organizovani bez incidenata, ali uz jake mere obezbeđenja, koje su ipak, svake godine postajale sve manje neophodne. Iako je nesmetano održavanje Parade ponosa veoma važno, pokazalo se da samo održavanje ove manifestacije nije dovoljno. Potrebno je kontinuirano raditi na suzbijanju predrasuda i diskriminatornih stavova, pre svega kod dece i mladih kroz obrazovni sistem, ali i kroz zajedničko delovanje državnih organa, institucija, civilnog sektora i medija (Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2016, 43 i 44). Zato je važno je istaći da je posle održanih parada ponosa, nastavio da radi Prajd info centar u glavnoj beogradskoj ulici, iako uz manje, sporadične incidente, uglavnom neometano.

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti

Godišnji izveštaji Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, od osnivanja ove institucije dosledno daju prikaz položaja LGBTI populacije, aktivnosti Poverenika u ovoj oblasti i primere karakterističnih slučajeva diskriminacije u kojima je Poverenik postupao (Labris, 2017).

Ukazuje se na nekoliko oblasti u javnoj i privatnoj sferi u kojima postoji diskriminacija LGBTI osoba: duboko ukorenjena homofobija i transfobija u društvu; pretnje, govor mržnje i otvoreni vidovi nasilja, kao najčešći oblici diskriminacije LGBTI osoba; osporavanje prava na javno okupljanje; pravna nevidljivost istopolnih zajednica; pravno neregulisan status nakon promene pola, a analiza sadržaja pritužbi ukazuje na to da se LGBTI osobe i organizacije najviše pritužuju zbog tretmana u medijskoj sferi i oblasti javnog informisanja, kao i u vezi sa zapošljavanjem i radnim odnosima. Poverenica iz godine u godinu ukazuje i na diskriminaciju u oblasti obrazovanja, tj. na diskriminatorne sadržaje u udžbenicima za srednje škole, homofobične javne izjave političara i sl.

Preporuke povodom pisanja dnevnih novina na način kojim se vređa dostojanstvo pripadnika LGBTI populacije (2014/2015). Poverenica je izdala više mišljenja i preporuka, uglavnom na osnovu pritužbi organizacija civilnog društva, povodom naslovnih strana i tekstova kojima se čitaocima šalje poruka i izražavaju ideje i stavovi koji su uznemirujući i ponižavajući i kojima se vređa dostojanstvo osoba drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne, odnosno, kojima se odabirom naslova i podnaslova teksta krše odredbe Zakona o zabrani diskriminacije.

Zbog propuštanja preduzimanja mera u cilju uklanjanja diskriminatornog sadržaja iz niza

⁴⁵⁶ Parade 2011., 2012. i 2013. godine su bile zabranjene odlukom države uprkos odluci Ustavnog suda iz 2011. godine. Rešenja o zabrani skupa kojima je zabranjena Parada ponosa 2011. i 2012. godine doneta su zbog navodnog ometanja javnog saobraćaja, ugrožavanja zdravlja, javnog morala ili bezbednosti ljudi i imovine, bez preciziranja zbog kog od ovih razloga se skup zabranjuje.

udžbenika⁴⁵⁷, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je povredilo odredbe člana 6. Zakona o zabrani diskriminacije. Preporučeno je da preduzme, mere iz svoje nadležnosti u cilju otklanjanja diskriminatornog sadržaja i onemogućavanja da se navedeni udžbenici sa ovakvim sadržajem i dalje koriste u nastavi.⁴⁵⁸ Slična su mišljenja i preporuke Poverenice protiv predsednika fudbalskog kluba koji je javno izjavio da ne bi doveo u klub homosksualnog igrača; direktora jednog beogradskog instituta zbog teksta sa homofobičnim izjavama; poznatog psihoterapeuta koji je na TV programu istopolnu orijentaciju nazvao nenormalnom i izjednačio je sa zoofilijom; protiv internet portala na kome je objavljena podrška razbijanju parade ponosa u Moldaviji a beogradska nazivana „Sodomom i Gomorom i promovisanjem pedofilije“; protiv poznatog političara koji je LGBTI populaciju nazvao grupicom ljudi koje od svojih i tuđih zdravstvenih problema prave biznis; protiv dnevnog provladinog tabloida i još jednog lista koji je uvredljivo pisao o LGBTI populaciji, odnosno, izrazili ideje i stavove koji su uznemirujući i ponižavajući i kojima se vređa dostojanstvo osoba drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne; protiv lokala koji je odbio da izda svoj prostor za lezbejsku proslavu; protiv beogradskog pozorišta koji je odbio da pošalje svoj promo materijal gej časopisu; protiv Skupštine grada Čačka koja je tražila „zabranu propagiranja homoseksualizma“ na televizijskim programima; protiv profesora univerziteta koji je na svojim časovima istopolnu orijentaciju pominjao u kontekstu „bolesti“ „lečenja“ i „rešenja u vidu promenu pola“.

Zaštitnik građana

Zaštitnik građana, bazirajući svoje nalaze na slučajevima iz svoje prakse, uglavnom ukazuje na slične nedostatke sistema kao i Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, ne diferencirajući pritom položaj lezbejki i konstatujući da su prava osoba drugačije seksualne orijentacije i rodnog identiteta još uvek nedovoljno zaštićena. Prepoznaju se i dodatni izazovi, posebno oni sa kojima se suočavaju LGBTI u mladosti. Nisu razvijene usluge za mlade LGBTI osobe koje su morale da napuste svoje domove, jer su ih porodice, nakon saznanja o njihovoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, odbacile. U Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji⁴⁵⁹ ne postoji eksplicitna zabrana diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. U izveštajima se preporučuje Vladi i pojedinim ministarstvima niz konkretnih mera kako bi se unapredio položaj osoba drugačije seksualne orijentacije i rodnog identiteta, a najveći broj prepreka se odnosi na oblast obrazovanja:

Vlada treba da obezbedi puno ostvarivanje i zaštitu prava LGBTI osoba, a naročito zaštitu fizičkog i psihičkog integriteta i slobodu okupljanja kao i da obezbedi održavanje Parade ponosa. Organi javne vlasti treba da kontinuirano sprovode mere i aktivnosti posvećene podizanju svesti javnosti o neophodnosti poštovanja prava LGBTI osoba.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja treba da predloži izmene i dopune Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja kako bi se u Zakon unele odredbe o eksplicitnoj zabrani diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Isto Ministarstvo treba da u nastavnim planovima i programima osnovnih i srednjih škola, a potom i u tekstove udžbenika da unese sadržaje kojima će na prihvatljiv, ali stručan način da obradi sva važna pitanja koja se odnose na prava LGBTI populacije. To Ministarstvo takođe treba da utvrdi bliže kriterijume za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, učenika ili trećeg lica u ustanovi a naročito prepoznavanja diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta učenika, nastavnog i drugog osoblja.

Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja treba da, u saradnji sa jedinicama lokalne samouprave i organizacijama civilnog društva, obezbedi osnivanje servisa podrške za mlade LGBTI osobe koje su morale da napuste svoje domove, jer su ih porodice odbacile, nakon saznanja o njihovoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.

⁴⁵⁷ „Interne bolesti sa negom 2“, „Zdravstvena nega III“, „Psihologija za drugi razred gimnazije“, „Psihologija“ za treći i četvrti razred trgovinskih, ugostiteljsko-turističkih i škola za lične usluge, „Neuropsihijatrija“ i „Dečija neuropsihijatrija“.

⁴⁵⁸ Preporuka Poverenice od 5.4.2018. godine.

⁴⁵⁹ „Službeni glasnik RS“, br. 72/09, 52/11 i 55/13.

Memorandumima o saradnji lokalne mreže za prevenciju diskriminacije i podršku LGBTI osobama potpisani su u Beogradu, Novom Sadu, Pančevu i Subotici, a planirano je njihovo potpisivanje i u Kragujevcu, Novom Pazaru i Nišu (Labris, 2016). Po mišljenju Zaštitnika građana, organi jedinica lokalne samouprave treba da u lokalne akcione planove eksplicitno uključe LGBTI osobe i propišu mere za unapređivanje položaja ovih osoba, kao i da za te aktivnosti odvoje odgovarajuća budžetska sredstva (Redovni godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2017: 40).

PRESUDE SUDA ZA LJUDSKA PRAVA U STRAZBURU

Nedavni slučajevi Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, Orlandi, Koman i Valianatos pobuđuju interes i sa stanovišta položaja lezbejki u Srbiji, jer sva tri određuju obaveznost država članica Saveta Evrope da pravno regulišu istopolne zajednice, što bi u dogledno vreme moglo/trebalo da bude primenjeno i u Srbiji.

U slučaju Orlandi i drugi, protiv Italije, pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu (14. decembar 2017.) radi se o šest istopolnih parova koji su se žalili na odbijanje italijanskih vlasti da registruju njihove brakove, sklopljene u inostranstvu. Žalili su se i što Italija nije omogućila brak između osoba istog pola, niti predvidela bilo koju drugu vrstu pravno priznate zajednice. Sud nije zahtevao priznavanje konkretnih istopolnih brakova žalioaca, ali je utvrdio da su povređena prava Orlandija i ostalih, prema članovima 8, 12 i 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima i odredio da države članice moraju pravno priznati i zaštititi istopolne zajednice.

Predmet Koman i drugi protiv Rumunije⁴⁶⁰, odnosi se na slučaj stranca kao službenog lica, državljanina zemlje članice EU u kojoj su istopolne zajednice zakonski priznate, a koji je za istopolnog partnera tražio boravak u Rumuniji, u kojoj takve zajednice nisu regulisane. Sud je odlučio da se pojam supružnik odnosi jednako na brakove istog pola i suprotnog pola i ukazao na pravo građana Evropske Unije da se slobodno kreću i borave na teritoriji država članica.⁴⁶¹ Time se omogućuje istopolnim partnerima da kao članovi porodica građana Unije imaju pravo boravka duže od turističkih tri meseca.

Valianatos i drugi protiv Grčke, sadrži žalbu što je Grčka država pravi zakonsku razliku koja je po njihovom mišljenju diskriminatorna.⁴⁶² Slučaj se odnosio na zakonski uvedene „građanske zajednice” čime se predviđa službeni oblik partnerstva fleksibilnijeg pravnog okvira od onog koji je predviđen brakom, ali samo za parove različitog pola, čime su isključeni istopolni parovi. Sud je odlučio da Grčka nije pokazala da je bilo neophodno, u ostvarivanju legitimnih ciljeva, na koje se poziva Zakon prilikom uvođenju građanskih zajednica, zabraniti istopolnim parovima ulazak u takve zajednice i da razlozi za isključivanje istopolnih parova iz „građanskih zajednica” nisu bili uverljivi.⁴⁶³

ZAKLJUČAK

Izložene analize opšteg položaja žena i specifičnosti LGBTI populacije predstavljaju realan okvir za sagledavanje društvene, političke i pravne situacije lezbejki u Srbiji, ali se ipak na kraju mora konstatovati da je došlo vreme i za specifične analize koje bi sadržala podatke koji se odnose na isključivo lezbejki, koja objektivno za sada nedostaje. Inače, sve izložene promene i njihva dinamika progresivnog poboljšanja opšte društvene situacije LGBTI populacije u Srbiji, doprinele su svaka na svoj način, povećanoj prihvatljivosti ideje da je različitost normalna i kada je manjinska, da se u demokratiji poštuju građanska prava i slobode različitih i da Srbija može da postoji i sa svim svojim manjinskim „drugima“. Može se konstatovati i da danas lezbejke u Srbiji koje osim manjinske seksualne orijentacije nemaju kao ukršteni osnov diskriminacije lošu materijalnu situaciju i nedostatak obrazovanja, nacionalnu manjinsku pripadnost, invaliditet i sl, imaju društveni položaj koji se ne razlikuje mnogo od položaja opšte heteroseksualne populacije i uživaju ista ili slična prava, istog ili sličnog nivoa kao i oni.

⁴⁶⁰ Presuda Suda (veliko veće) od 5. juna 2018. godine.

⁴⁶¹ Direktiva 2004/38 / EC - član 3.

⁴⁶² Obračanje Sudu br. 29381/09, 32684/09 i 3719/2008.

⁴⁶³ Presuda Suda (veliko veće) od 07.11.2013. godine.

LITERATURA

1. Blic, 2019, Borba za ravnopravnost i dalje traje: oglasile se aktivistkinje povodom brutalnog napada na žene 8. marta. *Blic* 13. mart. Dostupno na: <https://www.espreso.rs/vesti/drustvo/361631/borba-za-ravnopravnost-i-dalje-traje-oglasile-se-aktivistkinje-povodom-brutalnog-napada-na-zene-8-marta>
2. Case of Orlandi and others v. Italy. (2017). Strasbour: Judgements. 14. December 2017.
3. Danas (2018). Žene Pokreta socijalista protestuju protiv Veselinovića. *Danas online*. 11 oktobar. Dostupno na: www.danas.rs/politika/zene-pokreta-socijalista-protestuju-protiv-veselinovica/
4. Direktiva 2004/38 / EC - Član 3.
5. Istraživanje „Parada ponosa i LGBT populacija“. (2014). Beograd: Centar za kvir studije. Dostupno na: http://issuu.com/centarzakvirstudije/docs/parada_ponosa_i_LGBTI_populacija/1
6. Labris. (2017). *Razvoj politika za zaštitu LGBTI osoba, Mere za zagovaranje*. Beograd: Organizacija za lezbejska ljudska prava.
7. Labris. (2016). *Zajedno za ljudska prava*. Dostupno na: <http://www.pressek.rs/PRESEK/labris-zajedno-za-ljudska-prava/>.
8. Labris, Crta, Atina i gradovi u Srbiji ujedinjeni protiv diskriminaciju. Dostupno: <http://www.atina.org.rs/sr/labris-crta-atina-i-gradovi-u-srbiji-ujedninjeni-protiv-diskirminacije>.
9. Latković, Nataša. (2018). Ministar besan što „Srbija uvozi“ gej slikovnice iz Hrvatske: „Nije u redu da Roko ima dve mame, a Ana dvojicu tata“. *Blic*, 4 maj. Dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/ministar-besan-sto-srbija-uvozi-gej-slikovnice-iz-hrvatske-nije-u-redu-da-roko-ima/nl7nlsd>
10. Obračanje Sudu br. 29381/09, 32684/09 i 3719/2008.
11. Presuda (veliko veće) od 07.11.2013 br. 3719/2008.
12. Presuda Suda (veliko veće) od 5. juna 2018. godine.
13. Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2013. godinu.
14. Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2015. godinu.
15. Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, za 2016. godinu.
16. Redovni godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2017. godinu.
17. Savet za sprovođenje Akcionog plana za Poglavlje 23 (2017). *Izveštaj broj 3/2017 o sprovođenju Akcionog plana za Poglavlje 23. str. 520*
18. Tanjug. (2018). Poverenica: Ministar Popović se ni nakon opomene nije izvinio. *Blic*. 2 novembar. Dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/poverenica-ministar-popovic-se-ni-nakon-opomene-nije-izvinio/448t115>
19. Tanjug. (2019). Premijerka Brnabić dobila sina. *Mondo*, 20. februar. Dostupno na: <http://mondo.rs/a1167604/Info/Srbija/Ana-Brnabic-dobila-sina.html>
20. Udruženje „Da se zna!“. (2017). *Korak napred, nazad dva – Uloga policije u jačanju prevencije i mehanizama zaštite od zločina iz homofobije i transfobije u Srbiji*. Beograd. Dostupno na internet adresi: https://dasezna.LGBTI/attachments/Izvestaj_Srpski.pdf
21. Udruženje sindikata Srbije „Sloga“. (2018). Šokantan napad sindikalca Veselinovića na Anu Brnabić: Želim da te zatvore u Zadrugu sa obdarenim Afroamerikancem koji je tek izašao iz zatvora!? *Kurir*, 21. septembar.
22. Vice. (2018). LGBT zastave na protestu „1 od 5 miliona“ u Beogradu, uprkos protivljenju organizatora. *Mondo*. 23 decembar. Dostupno na: <http://lgbt.ba/lgbt-zastave-na-protestu-1-od-5-miliona-u-beogradu-uprkos-protivljenju-organizatora/>

HE POSITION OF LESBIANS IN SERBIA

Dr Zorica Mršević

Senior research fellow in Institute of Social sciences, Belgrade

Abstract. *The analysis of the position of lesbians starts from the general position of women through the position of the LGBTI population as a whole to the specificity of lesbian existence. The most visible data on the position of lesbians in Serbia is the fact that Serbia as the first country in the region, and one of the very few in Europe and the world, got in June 2017 the prime minister openly identified as a lesbian. The mostly expressed opinions of LGBTI people, their friends and relatives about the fact that Prime Minister Brnabić has positively influenced the improvement of the position of lesbians and the general LGBTI population, although there are also different attitudes. Nearly non reduced are all three basic problems that characterize the position of lesbians in Serbia during many years: vulnerability of personal safety due to non-sanctioned anti-lesbian violence, tolerated hate speech in public discourse, and the lack of legal regulation of same-sex partnership and family relations. Lesbians, in most cases, share the same problems, disdain, discrimination, threats, intimidation, attacks both verbal and physical, but in the same time as well improvements to the better, as the entire LGBTI population. Lesbians also share the common general position of women and are also affected by typical women's problems with misogyny, such as the gender based violence and discrimination. The lack of implementation of most relevant provisions of the Government's Strategy for Prevention and Protection against Discrimination and the its Action Plan for implementation from 2014 to 2018. is the most immediate practical reasons for the existence of all of these three problems. But the main reason is the continued existence of discrimination based on sexual orientation as part of the everyday life of the LGBTI people in Serbia, where this population remains among the most discriminated groups. This text is based on academic sources, reports issued by independent institutions, e.g. the Protector of Citizens and the Commissioner for the Protection of Equality, non-governmental organizations specifically dealing with human rights issues of the LGBTI population, as well as relevant decisions of the European Court of Human Rights in Strasbourg.*

Keywords: *lesbian violence, hate speech, same-sex partnership, general position of the LGBTI population, reports from independent institutions*